

De vogels en overige fauna van de Engbertsdijksvenen

2024

Inhoud

Broedvogels	Geert Euverman	blz. 4
Roofvogelmonitoring	Rick de Ruiter & Peter van den Akker	blz. 19
Kleine beestjes in het veen	Alex Huizinga	blz. 23

Moord van de turfhangel

Binnen de Telgroep begint de vergrijzing van sommige tellers zijn tol te eisen.

Uitstel wordt gezocht in nieuwe knieën, in staaroperaties en prikkuren in ogen, in hoortoestellen. Hulp komt vanuit de cloud: menig teller gebruikt in het veld de app Merlin als ondersteuning, al was het alleen maar voor de zekerheid. Deze app kan foto's en geluiden op naam brengen.

Het zet me wel aan het denken. Dit jaar heeft weer een vaste teller moeten afzeggen voor de komende jaren, ondanks vervangende heupen is het ruige terrein niet meer te doen. Ik kan dat heel goed invoelen, zelf heb ik er ook steeds meer moeite mee na ruim veertig jaar tellen voor Sovon. Struinen wordt steeds meer strompelen, zeker in het donker. Voor mezelf is een heel bevredigende oplossing gevonden. Ik ga de Weide van Katerjans tellen, het meest zuidwestelijk deel van het veen. Aan drie zijden een weg of fietspad, dus hopelijk nog een aantal jaren heel goed te doen. Maar bovenal is dit het terrein van mijn jeugd. Hier zocht ik mijn vader op bij zijn werk in de turf, en zwierf ik door het toen nog goed begaanbare want nog bijna kale veld. Daar broedden toen nog Grutto's en Wulpen. Nu moet je het vooral van het bos langs de randen hebben, met Wielewalen en Bonte vliegenvangers. Het is een aan mijn leeftijd aangepast biotoop geworden. Anders, maar ook mooi. Gelukkig komt er ook weer vers bloed in de Telgroep, en met wat schuiven is ook komend jaar weer het rooster ingevuld.

Maar het is niet alleen de motoriek die het kan opgeven. De foto van de kraanvogels met toelichting bij dit stukje, kreeg ik van Gerrit Schepers, onze vaste medewerker buitendienst van de Telgroep. Toeleverancier van vele waardevolle aanvullende waarnemingen, ook van buiten het veen, en maker van de mooiste foto's hiervan. Er zijn er al veel gebruikt in de voorgaande verslagen. Het laatste jaar was ook hij wat minder goed ter been, maar wat erger is: er ging ook nog iets heel erg mis in zijn hoofd. Met als gevolg, dat letters niet meer deden wat hij van ze verwachtte. Daar laat hij zich gelukkig niet door uit het veld slaan.

Zo kreeg ik deze foto met dit intrigerende bijschrift, te mooi om niet te gebruiken. Ik zag meteen waar het was, en wat er werd bedoeld. De kraanvogels staan op een stoppelveld, *noord van de turfhandel!* Maar voor mezelf is het een schok te beseffen dat het ook ineens afgelopen kan wezen tussen de oren, en zit je hier je laatste, hopelijk toch nog wel coherente, zinnen te schrijven. Bij het ouder worden wordt het je steeds duidelijker hoe begenadigd je bent met een goede gezondheid.

Dankbaarheid past ons allen die nog goed ter been en jong van geest zijn.

Onderzoeksmethode

Broedvogelinventarisatie BMP selectie van soorten

Evenals in voorgaande jaren is in 2024 de Engbertsdijkswenen weer in zijn geheel op broedvogels geïnventariseerd, volgens de beproefde methode voor het BMP (Broedvogel Monitoring Project) van Sovon.

Voor het inventarisatiewerk is het gebied nog steeds verdeeld in tien vakken, elk met eigen vaste tellers. De minimum inspanning die van elke teller gevraagd wordt zijn zes bezoeken, te beginnen in het eerste weekeind van april, en dan om de veertien dagen. Dit schema is al jaren hetzelfde, en vanaf het begin vooral gericht op de watervogels. Omdat tegenwoordig een veel bredere reeks vogels gevolgd wordt, is het telseizoen veel verder opgerekt. Daarom wordt het tellen aangevuld met deelbezoeken voor soorten die met de standaardbezoeken deels gemist zullen worden. Voor ganzen en sommige soorten van het bos moet je bijvoorbeeld alvast vroeger in het seizoen het veld in, een heel aantal andere soorten kun je hoogzomer nog treffen. De resultaten worden ingevoerd in Avimap, het programma van Sovon dat uit deze gegevens het aantal territoria destilleert. De waarnemingen uit de standaardbezoeken zijn aangevuld met de resultaten voor specifieke late soorten als Nachtzwaluw en Grauwe klauwier. Alles wat bij deze extra rondjes als 'bijvangst' is genoteerd wordt eveneens alsnog ingevoerd in Avimap. Verder is de website waarneming.nl uitgeplozen op bruikbare meldingen afkomstig van de vele losse bezoekers van Engbertsdijkswenen. Dit alles leidt dan tot de bijgevoegde tabel aan het eind van dit rapport. De meeste soorten uit deze selectie worden jaarlijks geteld. Sommige omdat ze als doelsoort aangemerkt zijn door het SNL (Subsidiestelsel Natuur en Landschap), en andere soorten omdat het ze niet goed vergaat in ons studiegebied en we dat als telgroep wel willen bijhouden. Ook een aantal op zich niet schaarse, maar voor het veen niet algemene soorten houden we bij. Het komt er nu op neer, dat slechts een paar algemene en voor het veen minder specifieke soorten buiten de telling vallen, omdat die een te grote telinspanning en tijdinvestering zouden vragen.

Broedvogelinventarisatie BMP alle soorten

Een uitzondering is de Weide van Overesch, een al tientallen jaren begraaasd deelgebied. Dit is al vanaf 1986 een BMP voor alle soorten, en geeft daardoor ook een mooie referentie voor deze algemene soorten. De aantallen uit dit deelgebied leveren een waardevolle aanvulling op de kennis over wat de veranderingen in het landschap teweegbrengen. Een goed voorbeeld is de Fitis, een soort waarvan het niet te doen is ze jaarlijks in het hele veen te tellen. In de Weide van Overesch klom het aantal met het verbossen mee tot 33 territoria in 2016, het openmaken van het terrein leidt tot 9 territoria in 2024.

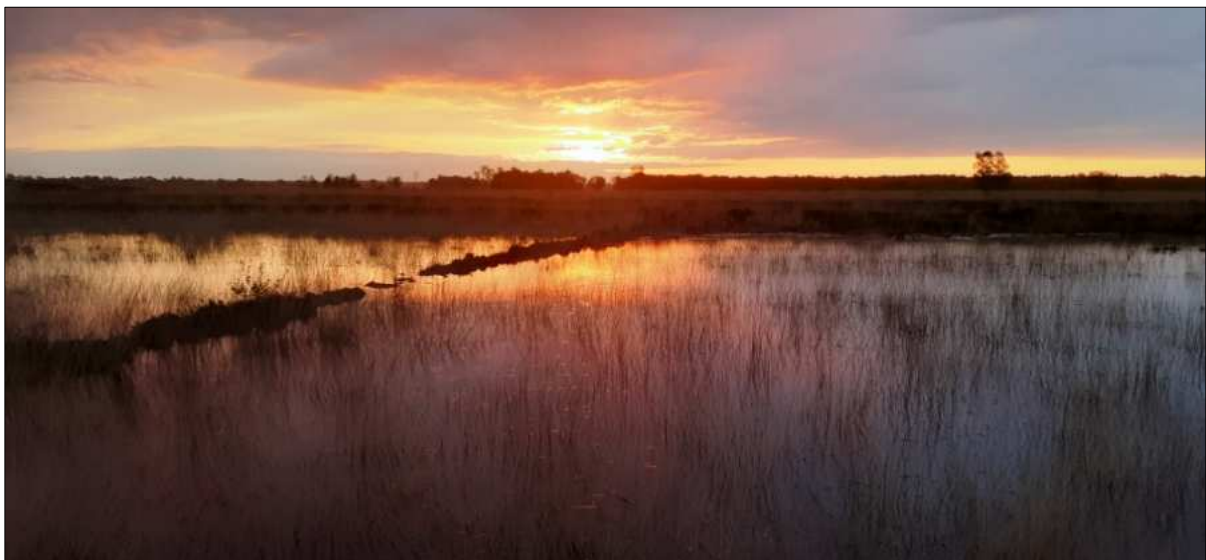
Bosje van Koekoek

Daarnaast is nog een nieuw telgebied toegevoegd aan ons studieobject Engbertsdijkswenen: het Bosje van Koekoek. Dit was tot voor kort een particulier stukje bos, waarin maar heel weinig is ingegrepen. De naam heeft niets met de vogel van doen: het is genoemd naar de familie die het ooit had gekocht met de bedoeling er een zomerhuis neer te zetten. Het was jarenlang in gebruik bij een jachtcombinatie, die er ook een hoogzit had. Het is een opgaand bos van voornamelijk oude berken, met enkel wat paden en een gegraven poel. Hier is de inventarisatie pas later in het voorjaar begonnen, de resultaten zijn dan ook niet compleet en daarom niet meegenomen in het overzicht. De verkennende bezoeken zijn veelbelovend, met ondermeer Fluiter en Appelvink.

Het veen in de broedtijd

Afgelopen jaar zijn er geen al te grote terreiningrepen geweest in het veen. Het beeld was wat dat betreft grotendeels gelijk aan dat van 2023. Wat opvalt, is dat het lijkt of de korte vegetaties steeds harder groeien. Dit valt vooral op waar het de voormalige agrarische delen in de randzone van het reservaat betreft. Vooral de uitbundige groei van grassen valt op, wat ten koste gaat van kruiden. De bloei van de kruidenvegetatie was daardoor een stuk minder. Dit was overigens overal waarneembaar, ook in andere natuurterreinen. In het omringende boerenland was de groeikracht van het gewas afgelopen jaar zo hoog dat de boeren om de paar weken hun groene steppe konden maaien. Veel regen, geschikte temperaturen en stikstofdepositie werkten in 2024 kennelijk optimaal samen hiervoor. Een groot grasperceel aan de westkant is, om de verschraling te versnellen, in mei alvast een keer extra gemaaid. Vooraf is aan de Telgroep gevraagd of dat bezwaren gaf voor de broedvogels. Overlegd werd een rand rondom te laten staan voor eventuele broedgevallen van patrijzen, bovendien werd daar ook een mannetje Grauwe klauwier gezien. Door miscommunicatie werd echter het hele perceel gemaaid. De klauwier heeft daarop zijn territorium verplaatst naar de andere kant van de aangrenzende graanakker.

Wat in 2024 heel bepalend was voor het aanzien van het veen was de hoeveelheid neerslag. In geen jaren was het bij de start van de tellingen zo nat, en was er zo'n grote oppervlakte aan plasdras, en half onder water staande delen. In tegenstelling tot voorgaande jaren bleef dat langdurig zo in de loop van de lente. Vooral de velden met Pijpenstrootje waren verraderlijk: de vegetatie oogt hetzelfde, maar doorkruisen was vaak onmogelijk, de pollens stonden in meer dan laarshoog water. Het water stond overal hoog, en de plasdras delen die in andere jaren vroeger of later droogvielen bleven nat.

Het weer in de voorgaande winter

De winter van 2023 – 2024 was recordnat en zeer somber.

Met een gemiddelde temperatuur van 6,3°C tegen een langjarig gemiddelde van 3,9°C was de winter zeer zacht, en eindigt daarmee samen met 2016 op een gedeelde derde plaats in de top tien van warmste winters sinds 1901.

De winter was zeer nat met landelijk gemiddeld 308 millimeter neerslag tegen 204 millimeter normaal. Alleen in 1995 was het natter met 320 millimeter. In De Bilt was het met 347 millimeter de natste winter sinds het begin van de metingen in 1906. Het vorige record stond op naam van 1966 met 338 millimeter.

Met landelijk gemiddeld 173 uren zon tegen een langjarig gemiddelde van 218 uur was de winter zeer somber. Het somberst was het in Twente met slechts 133 uur zonneschijn (normaal 203 uur). In De Bilt scheen de zon 146 uur, tegen 212 uur normaal.

Het weer in de inventarisatieperiode

Met een gemiddelde temperatuur van 11,8 °C tegen een langjarig gemiddelde van 9,9 °C was de lente de warmste sinds het begin van de metingen. Het oude record van 11,7 °C dateert van 2007. Alle maanden waren bovengemiddeld warm.

Maart was recordwarm met een gemiddelde temperatuur van 9,0 °C tegen normaal 6,5 °C.

April gaf de kleinste afwijking, met 10,8 °C tegen normaal 9,8 °C.

Mei was één van de warmste meimaanden sinds het begin van de meting

De lente was met gemiddeld 504 uren zon somber. Het langjarig gemiddelde is 567 uur.

Alle maanden brachten minder zonneschijn dan normaal.

Maart was vrij somber met 126 uren zon tegen 145 uur normaal.

April gaf 167 uur zonneschijn tegen 195 uur normaal.

Mei was ook wat somberder dan normaal met 212 uur tegen normaal 225 uur.

De lente was zeer nat met gemiddeld over het land 256 millimeter neerslag tegen een langjarig gemiddelde van 148 millimeter. Hiermee is de lente van 2024 één van de natste sinds 1906. In 1983, een ander zeer nat jaar, viel 273 millimeter en in 1979 maar liefst 310 millimeter. Maart was droog met landelijk gemiddeld 46 millimeter regen tegen 53 millimeter normaal.

April was met gemiddeld 82 mm de op twee na natste aprilmaand sinds het begin van de metingen, normaal valt 40 mm. Mei was de natste meimaand sinds het begin van de metingen met gemiddeld 127 millimeter neerslag tegen 55 millimeter normaal. In het zuiden viel plaatselijk meer dan 200 mm. In mei zorgden zware buien plaatselijk voor wateroverlast.

Juni was met gemiddeld 15,8 °C tegen normaal 16,2 °C wat koeler dan normaal. De eerste drie juniweken waren koel. De laatste week was het warm met op 26 juni in het midden en zuiden maximumtemperaturen van meer dan 30 °C.

De broedvogels

Overzicht

Door het natte voorjaar waren de verwachtingen voor de water- en moerasvogels hooggespannen. Bij de ganzen was er echter weinig te merken van een uitgelezen situatie. De Grauwe ganzen waren zelfs wat minder in aantal dan in voorgaande jaren. Of dat positief dan wel negatief is, is maar net hoe je er tegenaan kijkt. Van de andere ganzensoorten waren vrijwel geen territoria aanwezig. De Nijlgans liet zelfs voor het eerst in jaren helemaal verstek gaan. Het lijkt de moeite waard, bij de water- en moerasvogels eens te kijken naar de aantalverschillen tussen dit voorjaar, en het zeer droge 2022. Dat beeld blijkt merkwaardig genoeg niet eenduidig te zijn: sommige soorten deden het echt beter dit voorjaar, maar zeker niet elke soort.

Bij de eenden was het beeld wisselend: de Krakeend tikte voor het eerst de dubbele cijfers aan, geheel in lijn met de landelijke trend. Wilde eenden kwamen hun dipje van vorig jaar weer te boven, maar reiken nog niet tot het aantal dat acht jaar geleden geteld werd, toen deze snel teruglopende soort voor het eerst als telsoort aan de lijst werd toegevoegd. Slobeenden maakten de verwachtingen wel waar en lieten een ongekennde ervaring zien. Voor het getelde aantal van dit jaar moeten we terug naar de jaren negentig! De Zomertaling deed lichtjes mee aan de ervaring, terwijl de Kuifeend echter stabiel bleef. Wintertalingen ten slotte bleven op het niveau dat we de laatste jaren van ze gewend zijn. Dat wil zeggen: ongeveer een derde van wat we in de jaren negentig hier zagen.

Van de hoenders was de Patrijs opnieuw afwezig en Kwartels waren er maar mondjasmaat, maar de Fazant weet hier van geen ophouden. Met eenentwintig territoria, weer drie meer dan vorig jaar, bereikten ze een stand waar jachthouders buiten het veen alleen maar van kunnen dromen.

Roofvogels kregen dit jaar voor het eerst extra aandacht, zie hiervoor het speciale hoofdstuk verderop in dit verslag.

De Waterrallen wisten van alle toegenomen drassigheid niet te profiteren, ze blijven al jaren redelijk stabiel. Waterhoen en Meerkoet veerden wel een beetje op, maar de dubbele cijfers van jaren geleden halen ze niet meer.

De 'weidevogels' die in de Engbertsdijksvennen een paar jaar geleden dankzij de boskap zo'n fraaie ervaring kenden, zijn terug bij af. Kieviten zijn terug op het lage niveau van voor de grote kaalkap, maar Watersnippen hadden een voor hun doen redelijk jaar. Tureluurs wisten zich te handhaven. Voor Kleine plevieren was het natte voorjaar geen zegen: hun vertrouwde plekken van de laatste paar jaar bleven te lang onder water staan.

Van de vogels van het open veld was twee jaar aaneen de Velduil toch wel de soort waarvan je hoopt op een blijvertje, maar in 2024 lieten ze helaas verstek gaan. Bij de Nachtzwaluw zie je de toename na de grote boskap kenteren. Ze zijn terug op het niveau van de reeks jaren daarvoor, waar we overigens nog steeds goed mee kunnen leven. Grauwe klauwieren zetten hun opmars voort: geheel in lijn met de landelijke trend reikten ze met zeventien territoria tot het beste resultaat ooit.

Veldleeuweriken, de verrassing van de laatste paar jaar, bleven vrijwel op hetzelfde hoge peil als de uitschieter van vorig jaar. Gele kwikstaarten hadden eenzelfde merkwaardige piek in 2023, maar in 2024 bleef daar jammer genoeg maar een derde van over. Graspiepers daarentegen handhaafden zich wel. Deze drie soorten vinden we voornamelijk op de dammen.

De fotomodellen Blauwborst en Roodborsttapuit deden het weer voortreffelijk. Blauwborsten doorbraken vorig seizoen voor het eerst de grens van honderd territoria, maar wisten dat dit jaar weer scherper te stellen. Roodborsttapuiten bleven daar jarenlang bij achter, maar klommen dit jaar weer richting hun recordhoogtes van een jaar of tien geleden.

Een paar soorten die meer gebaat zijn bij drogere omstandigheden deden het dit jaar beter dan je zou verwachten. Kneutjes zetten de stijgende lijn van de laatste paar jaar voort, en hetzelfde geldt voor de Geelgors. Je zou hier ook de nieuwkomer Putter bij kunnen rekenen. Zes lijkt niet veel maar is wel een verdubbeling vergeleken met vorig jaar.

Bij de bosvogels valt de Groene specht in positieve zin op: jarenlang een schaars gehoorde gast van de bosranden, maar al een tijdje in de lift. De negen territoria van dit jaar is het hoogste aantal ooit!

Elk jaar hoop je op een verrassende nieuwkomer, of voor het veen bijzondere soort. Dit jaar zou je de Visdief als zodanig kunnen noemen, maar het toegekende territorium is gebaseerd op een eenmalige paarwaarneming begin juni en dus niet echt serieus te nemen. Hetzelfde geldt voor de vastgestelde Zwarte mees in een omgeving zonder ook maar één naaldboom. Hoogstwaarschijnlijk is bij beide soorten sprake geweest van rondzwervende exemplaren zonder broedaspiraties. Of heeft de app Merlin de waarnemer op het verkeerde been gezet. Hier past dan ook een opmerking bij het gebruik van de app Merlin. Sovon omarmt de nieuwe digitale hulpmiddelen bij het inventariseren, maar benadrukt wel om daarbij je gezond verstand te blijven gebruiken. Dit voorjaar had één van onze tellers hiervan een mooi voorbeeld: tot zijn verbazing 'hoorde' de app Merlin op zijn mobieltje een Boomleeuwerik, midden in het natte hoogveen. Die 'digitale waarneming' kon achteraf ontmaskerd worden toen de app ook meteen een Bosruiter registreerde. Het geluid van zingende Boomleeuweriken en baltende Bosruiters kan op zekere afstand zoveel gelijkenis vertonen dat het dus ook Merlin op het verkeerde been zet.

Heeft de toekomst misschien ooit nog verrassingen in petto met dat veranderend klimaat? Zijn er al aanwijzingen te halen uit de huidige observaties? Een aantrekkelijk vooruitzicht bood de eenmalige waarneming van een Hop, op 23 april. De Veenmollen zijn alvast gewaarschuwd! Bijzonder was, dat deze Hop dezelfde ochtend ook gezien was op Fayersheide, het Staatsbosbeheer reservaat zuidelijk van Vriezenveen.

Nog exclusiever in deze categorie was de foto van een 'Klapekster' op 8 mei, op het heideveld in noord. Des te merkwaardiger omdat voorgaande winter voor het eerst in jaren geen overwinterende Klapekster was vastgesteld. De foto van de vogel in een dennenboom wekte verbazing maar deed aanvankelijk geen belletje rinkelen. Toen later de foto nog eens goed bekeken werd, bleek het om een Kleine klapekster te gaan, de warmteminnende neef van de gewone Klapekster! Op waarneming.nl werd een dag eerder op dezelfde plek door een andere waarnemer deze eveneens ingevoerd als 'Klapekster'. De vogel heeft hier dus zeker twee dagen verkeerd.

De soorten

Hieronder een overzicht van de Rode Lijst- soorten die dit jaar in het veen gevestigd waren. Helaas vielen ook een paar soorten uit de boot. Van een aantal recente broedvogels zijn dit jaar onvoldoende, of helemaal geen, waarnemingen meer vastgesteld. Zo heeft de Patrijs zijn aarzelende entree geen vervolg kunnen geven. De Porseleinhoen werd dit jaar zeker verwacht met alle nattigheid, maar deze liet het afweten. De Zomertortel werd ook dit jaar weer niet meer gehoord. Velduil, de laatste twee jaar hier met een zekere broedpoging, werden evenmin terug gezien. Ook helemaal niet meer waargenomen is de Matkop, ondanks de opleving in 2023. De Torenvalk is toegevoegd, als Vogel van het jaar 2024 van Vogelbescherming.

Slobeend   26   RL   Kwetsbaar

Dit lijkt wel een soort die baat heeft gehad bij de nattigheid van dit voorjaar. In het voorjaar werden flinke groepen gezien, voornamelijk op de plassen in het noordoosten van het veen. Daarvan bleef dus een verheugend aantal lang genoeg hangen om tot een record voor deze eeuw te reiken. Deze stand was tot aan de eeuwwisseling zo ongeveer de standaard voor deze soort. Hun trend is afnemend, zo bezien is deze uitschieter nog opmerkelijk.

Zomertaling   4   RL   Bedreigd

Vrijwel elk jaar weet deze soort zich met één of enkele territoria te handhaven, maar het houdt nooit over. De vier paar van dit jaar zijn dan ook een welkome uitschieter, veel meer zijn er in voorgaande jaren ook vrijwel nooit geteld, op een korte opleving rond de eeuwwisseling na. Voor deze soort zal vermoedelijk hetzelfde positieve effect van de gunstige waterstand spelen als bij de Slobeend.

Wintertaling   35   RL   Kwetsbaar

Misschien was al dat water voor Wintertalingen juist wel te veel van het goede, als kensoort van kleine veenputjes en vennen. Zeker als je het vergelijkt met het voorkomen in het heel droge voorjaar van 2022, toen de ondiepe plassen in het veen in hoog tempo droogvielen. De resterende waterpartijtjes in dat jaar leverden meer Wintertalingen op dan het overvloedige water dit jaar. Wat hierbij ook mee zal spelen is de verminderde beslotenheid van deze plassen. Na de grote opruiming van de berkenopslag en berkenzomen liggen de plassen er veel meer open bij, terwijl de Wintertaling juist van die beschutting houdt.

Geoorde fuut   1   Doelsoort Natura 2000

Al jaren bungelt het voorkomen van deze soort, waaraan het veen een deel van zijn Natura 2000 status dankt, aan een zijden draadje. Deze neerwaartse tendens komt overeen met het landelijke beeld. Geoorde Futen doen het slecht op hun traditionele locaties maar hebben nieuwe kansen ontdekt in nieuwe natuurontwikkelingsterreinen in Groningen en Drenthe. Het ene territorium in de Engbertsdijksvenen van dit jaar is gebaseerd op waarnemingen van een enkel paar zonder enig gedrag dat op een broedpoging wees.

Grauwe kiekendief (1)   RL   Ernstig bedreigd

Het wordt misschien wel een trend: in 2023 was het derde broedgeval in Twente van deze soort groot nieuws. Dat dit in 2024 een vervolg zou krijgen is natuurlijk een heel mooie opsteker. Engbertsdijksvenen deelt mee in dat ene Twentse territorium: evenals vorig jaar was het gebied ook nu regelmatig het jachtterrein van het mannetje!

Hierbij het verslag dat de vinder van de nestplek, Hans van der Munnik, op facebook plaatste.

Namens de Telgroep Engbertsdijksvenen en Grauwe Kiekendief Kenniscentrum Akkervogels (GKA) mogen wij mede delen dat er in de gemeente Hardenberg weer een succesvol broedpaar is geweest van de Grauwe Kiekendief.

Op maandag 15 juli 2024 werd door Leen Smits (Telgroep EDV) in gezelschap van ondergetekende als waarnemer het nest aangetroffen op het land van de boerenfamilie Jan en Andre Meijerink in Kloosterhaar. De familie verleende alle medewerking waarvoor we ze erg dankbaar zijn. We zagen die dag meerdere overdrachten van prooien tussen het mannetje en het vrouwtje hoog boven het perceel. Waarna het vrouwtje ons keurig de weg wees naar het nest. Op donderdag 18 juli 2024 werd met een drone de exacte locatie vastgesteld en het nest beschermd met medewerking van Toni Hoenders en Almut Schlaich van GKA. Bij een kort onderzoek bleek het om vier jongen te gaan waarvan de oudste vermoedelijk al 13 dagen was, de jongste was ongeveer 5 a 6 dagen oud en zag er erg zwak uit. Daarnaast werd in het nest nog een ei aangetroffen wat niet was aangetikt en dat niet meer uit zou komen. Het vrouwtje was ongeringd maar van het mannetje was het nog niet helemaal duidelijk totdat Neil Kampherbeek op 21 juli een prachtige foto van het mannetje plaatste in deze facebookgroep en toen bleek dat ook deze ongeringd was.

Op 29 juli 2024 werden de jongen (3 stuks) geringd door Almut Schlaich, de vierde had het helaas niet gered. Tevens werd het gewicht, afmetingen en conditie vastgesteld van de jongen onder grote belangstelling van de Fam. Meijerink en hun kinderen.

Een dag later werd de wintertarwe geoogst en op aanwijzingen van Leen werd er keurig om het nest heen gewerkt, vervolgens werd een stuk van 6 x 6 meter beveiligd met stroomdraad tegen predatoren.

Op maandag 5 augustus werden de eerste 2 jongen al buiten het nest aangetroffen op het perceel en twee dagen later volgde ook nummer 3. Sinds maandag 19 augustus zijn de jongen niet meer gezien in de buurt van het nest en dus is de nestbescherming verwijderd.

Dank aan de Telgroep EDV die vele uren hebben besteed aan het zoeken van het nest. Tevens dank aan de vele waarnemers die hun informatie deelden op waarneming.nl en last but not least de Fam. Meijerink.

Kraanvogel   3   RL   Gevoelig

Je weet al niet anders meer dan dat je de Kraanvogels bij elk terreinbezoek wel een keer hoort, maar ze maken het de waarnemers niet makkelijk. Dat was dit voorjaar helemaal het geval, met paarwaarnemingen inclusief balts, voldoende voor een territorium, op verschillende plekken. Maar hoeveel paren nou precies een broedpoging hebben gedaan? Eén of twee geslaagde broedpogingen lijken er in ieder geval te zijn geweest: op 11 mei werd op een dam in noordoost een paar gezien met 'vermoedelijk' jongen. Deze hebben het dan in ieder geval niet gered, ze zijn na deze datum niet teruggezien. Dit gebeurde wel op de plek met de meeste waarnemingen, onder andere van een 'waarschijnlijke' nestplaats. De Telgroep maakt nooit de nestlocaties bekend, maar dit ene paar kon regelmatig vanaf het uitkijkpunt De Pluus worden waargenomen.

Verder bracht andere bijzondere waarneming een hele discussie op gang. Op 27 april maakte een bezoeker een foto van een Kraanvogel met een ei, of een deel daarvan, in de snavel! De vogel kwam vanuit het noorden van het veen aangevlogen. Eten kranen eieren? Of brengen ze lege doppen weg? Kraanvogelexpert Herman Feenstra reikte het volgende citaat aan, wat wijst op het tweede feit: *Nach dem Schlüpfen werden Eischale und Eihaut vom Altvogel neben das Nest geworfen, fortgetragen (bis zu 100m, Sieber 1932) oder die Eireste bleiben im Nest liegen und werden zertreten.*

Waar het nest hiervan dan heeft gelegen blijft een raadsel. De vogel vloog in ieder geval verder dan genoemde honderd meter. Nogmaals, ze maken het je niet makkelijk. Maar al met al wijzen de dit seizoen gelijktijdig gehoorde kranen toch wel op drie verschillende paren. Nog tot in de herfst was steeds nog een paar aanwezig, deze zag je overdag meestal op de landbouwgrond buiten het veen.

Watersnip   5   RL   Bedreigd

Watersnippen lijken wel enig baat te hebben gehad bij de natte omstandigheden van dit voorjaar. Ze werden verspreid over het veen gehoord in vier deelgebieden, de meeste aan de oostrand waar ook de meeste plasdras te vinden was. Een favoriet deel van het veen voor watersnippen is de randzone van het hoge middendeel van het veen. Hier vlogen er bij elke telling wel enkele op, tot boven de tien per bezoek. Het leidde echter tot slechts één territorium.

Tureluur   3   RL   Gevoelig

Dit jaar was met 3 broedparen sprake van een lichte opleving, want in 2023 leek het doek gevallen met slechts één territorium. En dat ene paar in 2023 leek de laatste stuiptrekking van de onverwachte opleving van de soort een jaar of vijf geleden. Toen profiteerden ze samen met Kievit en Watersnip van de plotseling beschikbaar gekomen kapvlaktes. Deze vochtige open vlaktes zijn al snel weer ongeschikt voor ze geworden door het massaal opgekomen Pijpenstrootje.

Koekoek   5   RL   Kwetsbaar

Het inschatten van het aantal territoria van de Koekoek vereist elk jaar wat lenigheid bij de interpretatie. Bij deze soort loop je tegen het gegeven aan, dat ze monter over het hele gebied vliegen, en dan op verschillende plekken laten horen dat ze er zijn. Bij het vroegere handmatige invullen van de papieren tellingen kon je aanvullingen toevoegen, zoals 'naar dat deel gevlogen', 'gelijktijdig gehoord met die ander verderop', 'waarschijnlijk dezelfde', enzovoort. Avimap kent die mogelijkheid niet, een waarneming binnen een deelgebied telt meteen. Dat levert soms een te hoog aantal territoria op. Om dit enigszins te ondervangen zijn territoria gebaseerd op eenmalige waarnemingen als eerste geschrap. Dan blijven er nog steeds, in dit geval, acht deelgebieden over met één of twee territoria. Hier is vanaf het begin van de tellingen met Avimap dan voor het hele veen de 'tweederde formule' op losgelaten. Overgenomen van de verhouding tussen een eerste telling in Avimap, vergeleken met dezelfde handmatige papieren uitwerking. Volgens die werkwijze blijven er voor het veen in 2024 vijf territoria over, en dat klinkt redelijk. Overigens is ook bij deze soort een gestage afname te bespeuren, geheel in lijn met hun landelijke trend. In het veen zijn ze, met dezelfde mitsen en maren berekend, de laatste tien jaar gehalveerd. De oorzaak van die achteruitgang hoeft voor ons gevoel niet aan het veen te liggen. De waardvogels zijn nog steeds ruim voorhanden.

Ransuil   1   RL   Kwetsbaar

Als er één soort is binnen het veen waarvan het een wonder is dat ze er met succes hebben gebroed, is het de Ransuil. Voor het tweede jaar was er een geslaagd broedgeval van de Ransuil in een totaal geïsoleerd plukje dennen aan de rand van het veen. Dat is knap, met Haviken als burens. Dat broeden gebeurt heel stiekem, want ze werden pas opgemerkt toen de jongen al uitgevlogen waren en wat verderop hard zaten te piepen.

Dit voorjaar leverde het broedsel minimaal twee uitgevlogen jongen op, die pas werden ontdekt bij een Nachtzwaluwtelling.

Draaihal 1 RL Ernstig bedreigd

De vogel, het ging voor zover bekend steeds om één mannetje, werd voor het eerst gehoord op 5 mei en bleef zeker tot 22 mei aanwezig, daarbij voortdurend luid roepend, vaak vlak langs een opengesteld wandelpad. Er konden dan ook door velen foto's worden gemaakt, want hij liet zich ook goed zien. Ondanks zijn opzichtige en luidruchtige gedrag heeft het mannetje geen vrouwtje kunnen verleiden. Er zijn tenminste geen vervolgaanemingen van bijvoorbeeld gedrag bij een geschikte nestplaats.

Torenvalk 0 RL Kwetsbaar Vogel van het jaar 2025

Jaar in jaar uit zijn de graslanden aan de westkant van het veen jachtgebied van Torenvalken, maar broeden willen ze hier maar niet. Voorafgaand aan het broedseizoen is hier dan ook een nestkast voor ze geplaatst, maar daar is geen gebruik van gemaakt. Het vaste broedpaar net buiten het veen aan de zuidkant was ook dit jaar weer succesvol, met maar liefst vijf jongen. Het Torenvalkproject van de plaatselijke KNNV constateerde dit jaar een wat geringer broedsucces. Dat zal zeker ook gelegen hebben aan het slechte muizenjaar: door de vele neerslag was het vaak kletsnat in het landbouwgebied. Dat zal zeker van invloed zijn geweest op de muizenstand. In 15 nestkasten in het buitengebied van Vriezenveen hebben 11 paar valken samen 56 eieren gelegd, maar zijn in totaal slechts 37 jongen geringd. Wat overigens nog steeds zeer de moeite waard is voor een soort met een sterk afnemende trend. Vogelbescherming heeft de Torenvalk gekozen tot Vogel van het jaar 2025 vanwege de zorgelijke aantalontwikkeling van de soort.

Boomvalk 1 RL Kwetsbaar

In de maanden mei, juni en juli werd vaak een jagende Boomvalk in het veen te zien. Niet gebonden aan één deelgebied, maar wel een territorium voor het veen als geheel. Dat territorium kon wel worden toegekend, door een eenmalig gehoorde baltsroep in het zuiden van het veen.

Grauwe klauwier 17 (1) RL Ernstig bedreigd

Het kan haast niet anders of de kwalificatie 'ernstig bedreigd in Nederland' kan voor de Grauwe klauwier naar een minder alarmerend niveau worden terug geschroefd. De opgaande lijn in Engbertsdijkerven loopt in de pas met de situatie in andere veen- en heidegebieden. De aantaltoename in ons telgebied gaat maar door, met in 2024 alweer een nieuw record binnen de grenzen van het veen, plus nog een enkele aan de 'verkeerde' kant van het telgebied, maar nog wel op Staatsbosbeheerterrein. Binnen het veen maken ze graag gebruik van ruige braamstruwelen, en deze zijn, geholpen door de uitbundige stikstofdepositie, steeds ruimer voorhanden.

Voor beheerder Staatsbosbeheer is het de kunst om het dichtgroeien van het terrein te voorkomen, maar daarbij wel steeds rekening te houden met de gebleken favoriete klauwierenhoekjes.

De opmars van deze iconische soort zien we ook in andere Staatsbosbeheer reservaten in Twente, bijvoorbeeld in het Beuninger Achterveld en Punthuizen maar liefst 14 territoria dicht op elkaar. Bij Vasse werden ze bij de Braamberg voor het eerst broedend vastgesteld, meteen met twee paar in plukjes struweel in een voormalig hoogintensief gebruikt landbouwperceel! Goed natuurbeheer werkt, en dat geeft hoop voor de toekomst. Klauwieren zijn gidsvogels voor het beheer: waar zij gedijen is het voor heel veel andere soorten ook geschikt.

Wielewaal   16   RL   Kwetsbaar

In 2021 kende deze schitterende bosvogel het laagste aantal territoria in de recente reeks. Dat deed het ergste vermoeden, gezien de kapwoede van Staatsbosbeheer. Maar gelukkig is de stand sindsdien weer verdubbeld. Ook dit jaar past het voorkomen heel goed bij het beeld van de laatste tien jaar. Nog steeds zijn ze voornamelijk te horen in de bosranden langs de westkant van het veen. Het vroegere bolwerk in het bos bij de parkeerplaats in De Pollen is echter met slechts twee resterende territoria bijna verlaten, hoewel hier ogenschijnlijk maar weinig in het terrein is veranderd. Liefhebbers voor wie het 'dudeljo' het ultieme voorjaarsgevoel geeft, zullen dan ook de hele wandelroute even moeten lopen. Hier trof je er dit jaar vier op rij aan ter weerszijden van het Veenkanaal.

Raaf   1   RL   Gevoelig

Raven hebben een paar jaar achtereen in hetzelfde bosgebied gebroed, maar met weinig succes genesteld. Tot uitgevlogen jongen is het nog niet gekomen, waarschijnlijk door predatie. Dit voorjaar waren wel raven aanwezig maar kon geen aanzet tot een broedpoging worden vastgesteld. Vermoedelijk zijn ze al heel vroeg verstoord. Wel bleven ze het hele voorjaar rondhangen in het veen. Het ene territorium is toegekend aan de oostkant van het veen, maar dat was op basis van waarnemingen in april. Te laat voor een serieuze poging, normaal hebben ze al jongen in die tijd.

Veldleeuwerik   62   RL   Gevoelig

Veldleeuweriken, wat moet je daar nou nog over zeggen? Ze staan bekend als vogel van het boerenland, maar kunnen zich daar niet handhaven. Op heel veel plaatsen zijn ze volledig verdwenen uit het boerenland. Opvallend genoeg vinden veldleeuweriken in het veen wel nog steeds volop wat ze nodig hebben. Nog verbazingwekkender is dat meer dan de helft van die rijke leeuwerikenpopulatie geconcentreerd zit in een beperkt gebiedsdeel in het centrum van het veen! Ze maken daar vooral gebruik van de brede dammen die een paar jaar geleden van bos zijn ontdaan. Hun voorkeursbiotoop ziet er nu als volgt uit: veenputten met een heel mooie hoogveenvegetatie ontwikkeling, waarin ze overigens niets te zoeken hebben, omkaderd door dammen. Deze dammen met hun hobbelige structuur en een open begroeiing van Pijpenstrootje afgewisseld met kale plekken, zijn favoriet. Daar vliegen ze dan vlak voor je voeten op. Soms sta je bijna op hun nestje. Als teller op leeftijd met herinneringen aan het boerengrasland van de jaren zestig van vorige eeuw, roept dat beelden op van de leeuwerikrijke, pollige graslanden met koeien van vroeger. Het geeft wel de potentie aan van de toekomstige dammen bij een zorgvuldig beheer!

Tommy Wieringa geeft in het korte verhaal 'Kwinkeleren' blijk van zijn verbazing over de Veldleeuwerik.

'...boven het weiland was een vogel die de aandacht trok. Het dier klom rechtstandig omhoog de hemel in en liet op grote hoogte een oorverdovend gekwetter horen. Het bleef een tijdje hangen op de manier waarop de torenvalk bidt. Het had grote variatie in zijn zang maar niet in volume- elke noot werd met evenveel geweld naar buiten geperst. Veldleeuwerik, dacht ik, zonder te weten waarom. Ik had nog nooit een veldleeuwerik gehoord en kende de typologie van het dier niet, en toch dacht ik het. Ik bladerde door de basisgids Flora en Fauna van Nederland en vond de veldleeuwerik op pagina 93. Geen twijfel mogelijk, de Alauda arvensis, waarvan zang gehoord wordt als een aanhoudende stroom trillers, jubelklanken en nabootsing, in klimmende vlucht boven weiland en akker...' En dat maakt je als teller in de Engbertsdijksvennen dan vijfendertigvoudig mee bij de ochtendtellingen in één deelgebied...

Spotvogel   6   RL   Gevoelig

Na de kaalslag van hun favoriete houtsingels een paar jaar geleden waren ze bijna helemaal uit het veen verdwenen: van achttien naar twee territoria. Met wat subtieler kapwerk destijds was de klap niet zo groot geweest. Een Rode Lijst soort verdient meer respect, ook al is het niet zo'n spectaculaire vogel als sommige andere met dit stempel. Maar zie, voorzichtig krabbelen ze toch weer wat op, verspreid rondom het veen. Het is de moeite waard om met het uitlopen van de zo grootschalig weggeklepelde opslag te volgen of deze melodieuze zanger weer uit zijn dal omhoog kan klauteren. Het blijft immers een pioniersoort.

Grote lijster   7   RL   Kwetsbaar

Grote lijsters blijven in het veen mooi stabiel. Gelukkig maar, want je kunt ze niet missen als eerste echte voorjaarsheraut. Wat knapt een mens ervan op, als de dagen nog maar traag willen lengen en je hoort dan ineens zijn zang over de velden galmen! Luid en duidelijk, en vaak vanaf dezelfde plek als voorgaande jaren. Dat duidt erop, dat het heel goed de vogel kan wezen die er vorig jaar ook zong. In het veen zitten ze in de bosranden rondom, je kunt ze daar treffen waar later in het voorjaar de Wielewalen zich laten horen. Door dat zingen heel vroeg in het voorjaar zou het maar zo kunnen, dat we hun aantal enigszins onderschatten, ze zijn vroeger actief dan wij tellers. De meeste kans om ze te treffen is immers al in februari.

Grauwe vliegenvanger 7   RL   Gevoelig

Nog een soort waarvan je mag aannemen dat ze wel wat worden onderschat. In tegenstelling tot vorige soort heb je voor deze vliegenvanger de meeste trefkans juist laat in de telperiode. Voor hen heb je de meeste kans in juni, en eigenlijk moet je er als teller dus nog een keer extra op uit. Dan kampt de Grauwe Vliegenvanger ook nog eens met een fatale combinatie van een onopvallend uiterlijk en onopvallende, timide zang. Tel daarbij op de klimmende gemiddelde leeftijd van de Telploeg, met het bijbehorende afnemende gehoor. Pas wanneer je het geluk hebt dat een paartje in je eigen achtertuin broedt merk je dat ze eigenlijk toch wel opvallend kunnen zijn, zeker met pas uitgevlogen jongen. Een aantal territoria is afkomstig van doorgegeven waarnemingen van bezoekers van het veen. Daardoor lijkt het dan ook, waarschijnlijk ten onrechte, dat de soort een voorkeur heeft voor opengestelde wandelpaden.

Paapje   6   RL   Bedreigd

Een onverwachte, maar bijzonder vreugdevolle ervaring van deze vroeger hier zo gewone soort! Je zou ze verwachten in de randgebieden op de oude landbouwterreinen, met een ruige grazige vegetatie met her en der kruiden. Maar vrijwel de hele populatie was te vinden in de centrale hoogveenrug, waar Pijpenstrootje het beeld bepaalt, en in natte delen Eenarig wollegras en Veenpluis voor de vrolijke noot zorgen. De eerste waarnemingen zijn van begin april, de laatste drie paren werden nog gezien op 19 juni. Eén territorium is op basis van één waarneming. De overige op meerdere, waarbij ze heel plaatstrouw bleken. Helaas is er niets vernomen van eventuele broedresultaten. Alle territoria zijn van paarwaarnemingen.

Gele kwikstaart   11   RL   Gevoelig

Waar we in 2023 verrast werden met het hoogste aantal territoria ooit van deze kanariegele kwikstaart, sloeg de balans dit voorjaar weer helemaal terug. We moesten het doen met slechts een derde van het aantal van vorig jaar. De Gele Kwikstaart is een pioniersoort waar je maar moeilijk peil op kunt trekken, zeker waarbij op het oog de omstandigheden toch niet al te zeer veranderen! De schommelingen kunnen deels te maken hebben met de omstandigheden in hun Afrikaanse winterverblijf, maar ook de beschikbaarheid van onbegroeide, slikkige oevers als foerageerterrein in het veen speelt een rol. En in 2024 was de waterstand zo hoog dat van slikrandjes rondom de plassen nauwelijks sprake was. Ook deze kwikstaarten kiezen voor een verblijf op de veenrug en dammen in het veen, wat ze dus gemeen hebben met die andere 'boerenlandvogels' als Veldleeuwerik, Paapje en Graspieper. Die schrale veendammen met kale plekken hebben ze dus meer te bieden dan het moderne, zeer dicht begroeide boerenland.

Kneu   43   RL   Gevoelig

Onze tukker heeft in het veen al een paar jaar een stabiele populatie en liet in 2024 zelfs een lichte stijging zien. Bij een rondje over de droge hei, hun klassieke stek in Engbertsdijksvennen, werd je dit jaar opgevrolijkt met de zang vanuit zeven territoria. Een andere concentratie was te vinden op het hoogveen, ditmaal in de zuidwesthoek met tien territoria. Verder zitten ze verspreid over het hele veen langs de randen, waar ze zich vooral laten horen vanuit braamstruweel. Ze lijken zich daarmee weer aan te passen aan het door de boskap zo plotseling veranderde landschap. In vrijwel elk telgebied werden ze aangetroffen.

Wintervogels

In Engbertsdijkerven worden door een speciale telploeg onder leiding van Peter van den Akker simultaantellingen uitgevoerd in het winterseizoen om in kaart te brengen welke overwinterende vogels er gebruik maken van gemeenschappelijke slaappleatsen. Die tellingen vinden telkens om de twee weken plaats in de periode augustus - maart. Het gaat hierbij hoofdzakelijk om ganzen en kiekendieven die het veen voornamelijk gebruiken als slaappleat en overdag hun kostje zoeken in de voedselrijke terreinen in de wijde omgeving. Een soort waarvoor het veen van bijzondere betekenis is als slaappleat, is de Blauwe kiekendief. Hiervan was in deze voorgaande winter de op één na hoogste presentie ooit vastgesteld, dat gebeurde namelijk op een topdag in februari met 38 exemplaren. Het gemiddelde aantal Blauwe kiekendieven dat hier komt overnachten is in een reeks van 33 teljaren gestegen van gemiddeld 10 naar gemiddeld 15. Hierbij zij aangetekend dat deze kiekendief zich als broedvogel bijna heeft teruggetrokken uit ons land. Op onze breedtegraad overwinteren ze eigenlijk alleen nog maar meer

Van de soorten die in het veen overnachten zijn ganzen het talrijkst vertegenwoordigd. Het afvliegen van grote groepen in de ochtendschemer is een indrukwekkende ervaring, waar gek genoeg buiten de tellers maar weinigen weet van hebben. De Grauwe gans bereikte zijn piek al in augustus met ruim tweeduizend exemplaren. Deze soort vliegt in de loop van de dag vaak al terug naar het veen, en is daardoor hier ook vaak overdag te zien. De Toendrarietgans mogen we wel als grootgebruiker kwalificeren van de slaappleat, met een maximum van bijna 12000 exemplaren, gevolgd door de Kolgans met bijna 6500 exemplaren. Deze totalen zijn deels een schatting: beide soorten slapen gemengd en vliegen gemengd op, een nauwkeurige telling is dan vanzelfsprekend onmogelijk, zeker in de schemering. Verder maakten een korte periode in de winter ook nog Brand- en Canadese ganzen gebruik van de slaappleat, allebei met rond de 400 exemplaren. Een bijzondere 'bijvangst' bij deze dageraadtellingen is het Smelleken, dat de hele winter door met 1 tot 3 exemplaren in het veen verbleef. Van de zangvogels is er de Waterpieper die het veen als vaste winterverblijfplaats heeft verkozen, met maximaal 19 vogels. Deze obscure vogels zijn vanwege hun gelijkenis met Graspiepers alleen door kenners op naam te brengen. Wie de subtiele geluidsverschillen niet herkent, of niet meer hoort, zal ze missen.

Ten slotte is er nog de Klapekster, die ook in een reeks van jaren elke winter gevolgd wordt. Meestal gaat het om 1 tot 4 vaste winterterritoria, maar afgelopen jaar was het tweede jaar in de reeks zonder Klapeksters.

Met dank aan Peter van den Akker voor het delen van deze wintervogelgegevens.

Overige soortgroepen

Zoogdieren

Zoals altijd worden ook zoogdieren als bijvangst meegeteld bij elk bezoek. Daar rolde dit jaar weinig spectaculairs uit, en ook de website waarneming.nl leverde geen bijzondere aanvullingen. De meest spraakmakende soort van de laatste jaren, de Wolf, werd dit jaar geen enkele keer gemeld.

Bij de tellingen zijn het vooral Ree en Haas die het meest worden waargenomen, met het Wild zwijn als goede derde. Van de laatste werd één keer een zeug met acht biggen gemeld.

De Vos werd ook dit jaar maar opmerkelijk weinig gezien, er was slechts één zichtwaarneming.

Van de Das waren geen zichtwaarnemingen, maar door hun prenten en graverij laten ze zien dat ze er wel zijn. Dat laatste geldt ook voor de Otter, al zal deze vermoedelijk geen vaste bewoner zijn. Ook in 2024 hebben ze minimaal één keer het Veenkanaal gebruikt als tijdelijke verblijfplaats. Op 9 juni werd een loopspoor gezien vanuit het Veenkanaal en op de oever lag het restant van een forse Zeelt. Op 16 juni werden hun uitwerpselen gevonden onder de fietsbrug in De Pollen.

Van de plaagdieren Beverrat en Muskusrat is dit jaar niets vernomen.

Wie een paar jaar geleden had verklaard, dat de kans om Zwijnen te zien in het veen vele malen groter is dan de kans op Konijnen was meewarig aangekeken. Maar het is ondertussen wel zo: slechts twee keer werd een Konijn gemeld, zo zeldzaam zijn ze geworden. Beide keren ging het om slechts één exemplaar op de droge heide, en dan is zelfs voor Konijnen aanwas niet eenvoudig.

Naast meldingen op waarneming.nl van soorten als Mol, Eekhoorn en een paar vleermuissoorten was er een aardige soort bij waarvan je veronderstelt dat ze er wel zullen wezen maar nooit ziet. Deze keer een heel minieme: een Dwergspitsmuis, met een foto als bewijs.

Reptielen en amfibieën

Waarnemingen hiervan zijn vrijwel altijd 'per ongeluk', je moet er toevallig tegenaan lopen. Dat geldt alleen niet voor de Adder in het voorjaar. Op de eerste zonnige dagen in het voorjaar zie je de fotografen voetje voor voetje zoeken op kansrijke plekken. Er zijn een paar openbaar toegankelijke paden waar de slangen zich opwarmen tegen een damhelling op het zuiden. Elk jaar trekt dat veel gasten die hier speciaal naar op zoek zijn. Bij de inventarisatie van de vogels worden steeds minder reptielen gemeld. De Pijpenstrootjesvelden tussen de dammen zijn veel natter geworden, de oppervlakte waar de reptielen zich nog thuis voelen wordt steeds geringer. En daarmee worden de dammen door het veen van steeds groter belang als wijkplaats voor deze dieren. Dat blijkt ook wel uit de gegevens van twee jaar 'plaatjes draaien', het project waarbij op een paar trajecten golfplaatjes werden uitgelegd als schuilplek voor slangen en hagedissen. De uitdraai van die gegevens laat reeksen stippen zien van waarnemingen van Adder, Gladde slang en Levendbarende hagedis. Van de reptielen is de Gladde slang wel de meest onopvallende, maar de gevonden aantallen onder de plaatjes laten toch zien dat er meer zijn dan altijd gedacht. Vaak werden ze gevonden op het hoogveen, bij het inventariseren van veenmossen. Maar ze blijken dus van veel meer terreindelen gebruik te maken. Een bewijs daarvoor is ook het Gladde slangetje, formaat grote regenworm, dat werd gevonden op het pad langs de westkant van het reservaat. De lengte was exact 20cm. Helaas dood, overreden door een mountainbike.

Wel en wee in het terrein

Voor Staatsbosbeheer blijft het pappen en nathouden zolang er nog steeds maar niet begonnen kan worden met de gedachte herstelmaatregelen. Dat wordt alsmaar vooruitschoven, ook bij de beheerders zelf treedt een soort berusting op door het alsmaar vooruitschuiven door allerlei procedures. De Nieuwsbrief over het Natura 2000 project van Staatsbosbeheer behelst voornamelijk meldingen over voorgenomen besluiten, en de reacties en zienswijzen daarop. Alles wat nu aan beheer wordt gedaan is min of meer ad hoc, gestuurd door al of niet droge of natte jaren. Dat bestaat dan uit het maaien van de steeds snellere aanwas van gras en opslag, en dat dan meestal grootschalig.

Het publiek ziet dit ook, en constateert dat er veel gebeurt voor 'de natuur', maar dat de recreatieve kant er bij inschiet. Paden worden over lange perioden onbegaanbaar, en de toezegging daar op korte termijn wat aan te doen kon nog niet uitgevoerd: het is te nat..

Intussen blijkt uit de monitoring steeds meer het belang van de vele dammen door het veen: wijkplaats voor vogels, insecten, amfibieën en reptielen. Niet alleen de Telgroep wijst hier al jaren op, ook Ravon en de Dassenwerkgroep willen graag meepraten en harde afspraken over inrichting en beheer in de nieuwe situatie.

Over de inrichting van het overgangsgebied buiten het veen geldt eigenlijk hetzelfde als voor het intern beheer, er zijn kant-en-klare plannen, maar er is nog geen greppel gedicht.

Al jaren staat bij de toegangsweg vanuit De Pollen een bord 'No farmers, no food' en nog steeds worden lelies geteeld tot aan de rand van het veen. Dit geeft perfect de stand van zaken weer.

Johan Bekhuis las ook dit jaar weer het concept door, en corrigeerde en schaafde de tekst. Ik ben hem daarvoor zeer dankbaar!

De foto's in het verslag zijn van;

Henk Bos	blz.	17
Geert Euverman	blz.	1, 5, 13, 14, 15
Marcel Hessing	blz.	11
Wim Nijmijer	blz.	6
Gerrit Schepers	blz.	3, 16
Sonja Slot	blz.	8
Gerd Wichers	blz.	12 (2x)

Verslagen uit voorgaande jaren zijn in te zien op:

[BMP Telgroep - KNNV | Afdeling Vriezenveen](#)

De tellers	Telgebied
Johan Stegeman	1
Jan Stegeman	2
Siegfried Ekkel	3
Peter van den Akker	4
Alex Huizinga	5
Ruben Bos	6
Geert Euverman	7 noord
Gerd Wichers	8, 8A
Brend Jansen	9
Leen Smits	9A, 7 zuid
Henk Bos	10

Roofvogelmonitoring in 2024 Rick de Ruiter & Peter van den Akker

De Engbertsdijkswen is een natuurreserveaat in het noordoosten van Overijssel van ca. 1000 hectare groot. Dit gebied was ooit onderdeel van groot uitgestrekt hoogveenmoeras, dat vrijwel volledig is ontgonnen (De Meij et al., 2019). De Engbertsdijkswen kenmerkt zich nu vooral als een grotendeels afgegraven herstellend hoogveen met compartimenten, veendijken, heidevelden en berkenbossen. Een groot aandeel van die berkenbossen zijn vanaf 2017 gekapt.

In het gebied worden al sinds 1977 diverse soortgroepen geteld en gemonitord door de Telgroep Engbertsdijkswen. Vooral aan broedvogels en overwinterende vogels wordt veel tijd en aandacht besteed. Een onderdeel van deze monitoring zijn gestandaardiseerde broedvogeltellingen volgens de BMP methode (Vergeer et al., 2023). Naast zangvogels worden sinds 2008 getrouw roofvogels en eventueel gevonden nesten met bijbehorende broedcodes genoteerd (Euverman, 2023). Monitoring van bezette nesten zoals het vaststellen van het broedsucces en ringen, meten en wegen van de jongen werd door de Telgroep niet gedaan. Omdat er in Twente zeer gering naar roofvogels wordt gekeken en twee leden van de Telgroep (auteurs van dit artikel) een sterke interesse hebben in de ecologie van roofvogels is in 2024 gestart met het monitoren van roofvogels in het gebied. In dit artikel worden de resultaten gepresenteerd van het eerste monitoringjaar.

Methode

In de periode januari/juli is de Engbertsdijkswen dekkend gekarteerd op alle soorten roofvogels. Het karteergebied betrof het gehele areaal dat in eigendom is van Staatsbosbeheer. Het zwaartepunt van het zoeken naar nesten vond plaats in de meest beboste delen van het gebied. Middels www.nestkaart.nl zijn alle bestaande roofvogelnesten geregistreerd. In ditzelfde systeem werden nestbezoeken genoteerd en werd nestinformatie opgeslagen. Naar aanleiding van minimaal twee nestbezoeken per nest kon worden vastgesteld welke nesten door roofvogels werden gebruikt en of op deze nesten werd gebroed. Tijdens een derde nestbezoek werd op basis van schijfsporen de leeftijd van de jongen geschat. Tijdens het vierde nestbezoek werden de nesten beklommen om het broedsucces te meten, de jongen te ringen en om biometrische gegevens zoals vleugellengte, lengte p8, tarsuslengte, dikte en breedte van de tarsus, kopsnavel lengte en gewicht verzameld. Op basis van biometrische gegevens konden leeftijden van de nestjongen en datums van het legbegin worden gereconstrueerd (Bijlsma, 1997) (Vedder & Dekker, 2003). Ook gevonden prooien op en onder het nest werden genoteerd. Later in het seizoen werden nesten gecontroleerd op het aantal jongen dat is uitgevlogen.

Resultaten

In 2024 zijn er tien bezette roofvogelnesten in het gebied vastgesteld. Zes nesten werden gebruikt door buizerds (*Buteo buteo*), drie door haviken (*Accipiter gentilis*) en één door sperwers (*Accipiter nisus*). Zeven nesten zaten in berk, wat maakt dat berk de meest gebruikte nestboomsoort is. De drie andere nesten zaten in zomereik, zie tabel 1. Van acht broedgevallen zijn de nesten beklommen om het broedsucces vast te stellen en om de jongen te ringen en te meten. De buizerds en haviken brachten op zeven nesten succesvol jongen groot. Twee nesten van buizerd en havik werden pas in het najaar ontdekt waardoor onbekend bleef of deze paren ook succesvol jongen grootbrachten. De buizerds brachten 1 x 3, 2 x 2 en 2 x 1 jongen groot, gemiddeld 1,8 jongen per beklommen nest. De gemiddelde legdatum was 30 maart. De haviken brachten 2 x 2 jongen groot met een gemiddelde van twee jongen per beklommen nest en een gemiddelde legdatum van 31 maart. Het paartje sperwer had een nest met zes eieren. Tijdens een vroege nestcontrole op 12 juni lagen er drie pas uit het ei gekropen kuikens en drie nog niet uitgekomen eieren in het nest. Het nest werd 14 dagen later leeg aangetroffen en zag er al enkele dagen verlaten uit. Gedurende het voorjaar werden aan de westkant van het veen regelmatig een paar torenvalken

(*Falco tinnunculus*) waargenomen. De enige nestkast in het gebied werd niet gebruikt, onduidelijk is of dit paartje elders een broedpoging ondernam.

Tabel 1. Resultaten roofvogelmonitoring Engbertsdijkswenen 2024 (N = aantal jongen). Twee gebruikte nesten werden pas na het broedseizoen gevonden waardoor nestinformatie ontbreekt.

Nest	Nestboom	soort	Broedgeval	Succesvol	N Jongen	N uitgevlogen
Bosje Koekoek noord	Zomereik	Buizerd	Ja	?	?	?
Katerjanspad west	Berk	Buizerd	Ja	Ja	2	2
Katerjanspad zuid	Berk	Buizerd	Ja	Ja	1	1
Krikkendijk	Zomereik	Buizerd	Ja	Ja	2	2
Noordoost	Berk	Buizerd	Ja	Ja	1	1
Weide van Overes	Berk	Buizerd	Ja	Ja	3	3
Bosje Koekoek zuid	Berk	Havik	Ja	?	?	?
Heideveld noord	Berk	Havik	Ja	Ja	2	2
Lokkebeld	Berk	Havik	Ja	Ja	2	2
Krikkendijk eikenbosje	Zomereik	Sperwer	Ja	Nee	3	0

Afbeelding 1. Nest met 3 jonge sperwers en 3 niet uitgekomen eieren. 26 juni 2024 Foto: R. de Ruiter.

Afbeelding 2 en 3. Links 3 nestjonge buizerds (4-6-2024) en rechts 2 jonge haviken (31-5-2024). Foto's: R. de Ruiter

Vijf van de zes buizerdnesten lagen gepositioneerd in de zuidelijke helft van de Engbertsdijksvenen. De gemiddelde afstand tussen deze nesten bedroeg 707 meter. Het buizerdnest aan de noordkant lag op 2255 meter afstand van het dichtstbijzijnde buurnest af. De haviken broedden gemiddeld op 1782 meter van elkaar en broedden zowel in de noordelijke als in de zuidelijke helft van het gebied. De meeste nesten waar in 2024 door buizerd en havik op werd gebroed waren al bekende roofvogelhorsten die in eerdere jaren ook al door roofvogels werden gebruikt. Buizerd (2x), havik (1x) en sperwer (1x) bouwden nieuwe nesten.

Discussie

Over de periode van 2008-2024 is een lichte afname onder haviken waarneembaar, het aantal buizerds lijkt iets toe te nemen (tabel 2). Daarbij moet worden opgemerkt dat deze cijfers waarschijnlijk onvolledig zijn omdat er tijdens broedvogeltellingen onvoldoende aandacht uitging naar roofvogels. Waarschijnlijk lag het daadwerkelijke aantal broedende roofvogels in voorgaande jaren hoger dan dit overzicht laat zien.

De afname van havik past wel in het beeld dat zich over het algemeen op de zandgronden voltrekt (Bijlsma, 2021). De afname heeft vooral betrekking tot de periode 2008-2012. De jaren daarna lijkt het te zijn gestabiliseerd.

Met gemiddeld twee jongen per haviksnest in 2024 ligt het aantal jongen per nest in de Engbertsdijksvenen lager dan het landelijk gemiddelde van 2,53 jongen per nest in 2022 en 2023 (Bijlsma, 2023) (Bijlsma, 2024). Nesten die lagere aantallen jongen reproduceren hebben mogelijk te kampen met een slechtere voedselsituatie in het hun territorium. Haviken zijn notoire vogeljagers en moeten het voornamelijk van de grotere prooien hebben. Houtduiven (*Columba palumbus*) en postduiven (*Columba livia*) zijn samen met kraaiachtigen (*Corvidae*) in recente jaren de meest belangrijkste prooien van haviken in Nederland (Bijlsma, 2024). Algemeen bekend is dat een deel van deze prooidieren door intensieve landbouw en destructie van het landschap drastisch zijn afgenomen.

In het natuurreserveaat zijn vanwege “natuurherstel” sinds 2017 tientallen hectares aan berkenbos gekapt. Hierdoor is netto het aanbod aan geschikt broed- en foerageergebied afgenomen. Of de kap van invloed is geweest op de aanwezigheid van prooidiersoorten als houtduif, gaai en zwarte kraai is onbekend. Deze soorten zijn helaas nooit (systematisch) gekarteerd. Tijdens de kap zijn nesten van roofvogels gespaard gebleven, echter is er in de meeste gevallen te weinig bos rondom de nesten van havik en buizerd blijven staan. Wonderbaarlijk genoeg zijn een aantal van die nesten nog jaarlijks in gebruik als broedplek en weten roofvogels zich in het gebied te handhaven.

Tabel 2. Aantalsontwikkeling van havik, buizerd en sperwer in de Engbertsdijksvenen over de periode 2008-2024 (Bron: Euverman 2024).

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
sperwer	1									1			1	1	2		1
havik	4	3	4	2	3	2	2	2	2	1	1	3	2	1	3	2	3
buizerd	7	4	3	2	5	3	6	4	5	3	5	5	5	6	6	5	6

Vijf van de zes buizerdnesten lagen geconcentreerd aan de zuidkant van het gebied. De zuidelijke nesten brachten gemiddeld meer jongen groot (n=2) dan het nest aan de noordkant van het gebied (n=1). In tegenstelling tot haviken hangt het broedsucces van buizerds voornamelijk af van de beschikbaarheid aan veldmuizen (*Microtus arvalis*). Veldmuizen leven voornamelijk in graslanden en zijn door maaiactiviteiten gemakkelijk te bemachtigen prooien voor buizerds en torenvalken. Omdat de Engbertsdijksvenen een moerasgebied is zullen de buizerds hoogstwaarschijnlijk veelal buiten de Engbertsdijksvenen op graslanden jagen om voldoende prooien te kunnen bemachtigen. Wat opvalt, is dat de zuidelijke nesten een veel groter aandeel grasland in de nabijheid van hun nest hebben vergeleken met het noordelijke buizerdnest.

Dit noordelijke nest ligt voornamelijk nabij een door akkerbouw gedomineerd landbouwgebied. Het is dus erg aannemelijk dat de dichtheid aan broedende buizerds wordt bepaald door het aanbod van grasland.

In de Engbertsdijksvenen zelf liggen diverse natuurgraslanden. Deze graslanden worden extensief/niet beheerd waardoor deze percelen erg aan het verruigen zijn. Deze verruiging zorgt waarschijnlijk voor een hoge prooidierdichtheid, maar voor een slechte bereikbaarheid ervan. Om roofvogels in de Engbertsdijksvenen minder afhankelijk te maken van prooien in het omliggende landbouwgebied zouden de graslandpercelen in het natuurreservaat anders beheerd moeten worden. De graslanden in de Engbertsdijksvenen kunnen meer geschikt worden gemaakt als jaaggebied voor roofvogels door jaarlijks ca. 50% van de totale oppervlakte te hooien. Dit beheer zal (op de langere termijn) tevens meerdere vogel- en insectensoorten zoals de grauwe klauwier (*Lanius collurio*), overwinterende klapekster (*Lanius excubitor*) en de bruine vuurvlieder (*Lycaena tityrus*) ten goede komen en zal bijdragen aan een verdere verschraving van deze graslanden.

Sperwers waren in het verleden altijd al schaars vanwege het gebrek aan geschikt broedgebied in de Engbertsdijksvenen. Met slechts één broedpaar in 2024 past dit in het beeld vanaf 2008.

Met torenvalken gaat het landelijk slecht, mede daarom heeft Sovon 2025 uitgeroepen tot het jaar van de torenvalk. Om die reden is het aan te bevelen om het aantal nestkasten voor torenvalken in de Engbertsdijksvenen uit te breiden. De Telgroep stelt daarom om die reden nog twee nestkasten ter beschikking.

Literatuur

- Bijlsma, R. (1997). *Handleiding Veldonderzoek Roofvogels*. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bijlsma, R. (2021). Kelderende zangvogeldichtheid op binnenlandse zandgronden in 1970-2020 gaat gepaard met afname van Smellekens Falco columbarius. *De Takkeling* (29-3).
- Bijlsma, R. (2023). Trends, broedresultaten en voedsel van roofvogels in Nederland in 2022. *De Takkeling* (31-1), pp. 5-49.
- Bijlsma, R. (2024). Trends, broedresultaten en voedsel van roofvogels in Nederland in 2023. *De Takkeling* (32-1), pp. 5-61.
- De Meij, T., Euverman, G., Kooijman, G., & Ruis, R. (2019). Engbertsdijksvenen. In A. Jansen, & A. Grootjans, *Hoogvenen in Nederland*. Noordboek.
- Euverman, G. (2023). *De broedvogels van Engbertsdijksvenen*.
- Vedder, O., & Dekker, A. (2003). Duur van de eifase en berekening van het legbegin bij de Sperwer Accipiter nisus. *De Takkeling* 11(3): 209-215.
- Vergeer, J., Boele, A., Van Bruggen, J., & van Turnhout, C. (2023). *Handleiding Sovon Broedvogelmonitoring BMP & Kolonievogels*. Sovon Vogelonderzoek Nederland.

Kleine beestjes in het veen

Alex Huizinga

In de Engbertsdijksvennen is in 2024 een vlakdekkende kartering uitgevoerd van alle dagvlinders, libellen en sprinkhanen. Deze kartering, in het kader van SNL (Subsidiestelsel Natuur en Landschap), is uitgevoerd door 'Ecologencollectief Zwolle' waarbij ook veel veldwerk is verricht door leden van de telgroep.

In het gebied zijn aangetroffen 29 dagvlindersoorten, 43 libellensoorten en 20 sprinkhaansoorten. Dit is inclusief een klein aantal soorten (zwervers) via waarneming.nl.

De volgende lijst geeft een overzicht van soorten met een speciale beschermingsstatus die zich in het gebied voortplanten. Deze zijn biotoop kenmerkend (SNL), staan op een rode lijst (RL) of zijn een regionale bijzonderheid (BZ).

Bruin zandoogje	SNL	Bruine winterjuffer	SNL	Blauwvleugelsprinkhaan	SNL
Bruine vuurvlieder	SNL+RL	Gevlekte witsnuitlibel	SNL+RL	Heidesabelsprinkhaan	SNL
Groentje	SNL	Gewone pantserjuffer	RL _{eu}	Moerassprinkhaan	SNL
Groot dikkopje	SNL	Koraaljuffer	SNL	Schavertje	SNL
Heideblauwtje	SNL+RL	Maanwaterjuffer	SNL+RL+RL _{eu}	Veenmol	BZ
Hooibeestje	SNL	Noordse glazenmaker	SNL+RL+RL _{eu}	Zwart wekkertje	BZ
Koevinkje	SNL	Noordse witsnuitlibel	SNL+RL _{eu}		
Oranje zandoogje	RL	Tengere pantserjuffer	SNL		
Zwartspriddikkopje	SNL	Venglazenmaker	SNL+RL+RL _{eu}		
		Venwitsnuitlibel	SNL+RL+RL _{eu}		
		Zwarte heidelibel	RL _{eu}		

Libellen

Dat ons klimaat opwarmt is goed te zien aan de libellenfauna in de Engbertsdijksvennen met tegenwoordig aanwezige soorten als Vuurlibel, Zuidelijke keizerlibel, Blauwvleugelsprinkhaan en Zuidelijk spitskopje. Je ziet ook vaker zwervers uit zuidelijke streken zoals dit jaar met Zuidelijke glazenmaker, en Zwervende heidelibel

Met libellen die houden van een koeler klimaat gaat het echter niet zo goed. De Zwarte heidelibel was een van de meest algemene libellen in het veen maar gaat nu hard achteruit. De Venglazenmaker is inmiddels uit het veen verdwenen en het lijkt er zelfs op dat deze soort uit Nederland gaat verdwijnen. Beide soorten hebben de twijfelachtige eer om op de nieuwe Europese rode lijst van libellen te staan als 'Endangered'. Ook op deze rode lijst staan Maanwaterjuffer, Venwitsnuitlibel, Noordse witsnuitlibel en Noordse glazenmaker. Deze vier soorten hebben in het veen gelukkig nog steeds een redelijke tot goede populatie en 'ons' veen is dus ook in Europees perspectief een belangrijk gebied voor deze soorten. De aantallen van Noordse witsnuitlibel lijken wel significant lager te liggen dan in het verleden. Een kartering is echter een momentopname waarbij het weer van vorige seizoenen en het huidige seizoen van grote invloed kan zijn op de resultaten.

De recente update van de Europese rode lijst van libellen is deels verrassend en confronterend want hier staan nu ook voor ons 'gewone' soorten op als Bruine glazenmaker, Metaalglanslibel, Gewone pantserjuffer en Steenrode heidelibel.

Er is ook positief nieuws te melden. De Tengere pantserjuffer is spectaculair toegenomen in het veen. Na een eerste melding in 2012 bleef de soort nog jaren schaars maar nu in 2024 is het een van de algemeenste juffers in de randdelen, zeker later in het seizoen. Ook de Tangpantserjuffer doet het goed. In de centrale delen met Pitrus is een grote populatie aanwezig. De Koraaljuffer slaagt er ook in zijn populatie op peil te houden.

De larven van de Noordse glazenmaker leven uitsluitend in veenmos. Met gericht zoeken konden dit jaar bijna 300 larvenhuidjes gevonden worden. Een gezonde populatie dus. Op Vroege Vogels radio was dit jaar nog een reportage over de Noordse glazenmaker in de Engbertsdijksvennen te beluisteren.

Het gaat ook goed met de Gevlekte witsnuitlibel. Na een eerste waarneming in 2003 is het tegenwoordig een vaste bewoner verspreid door het veen, weliswaar in vrij klein aantal. Ook de Bruine winterjuffer is inmiddels gevestigd en plant zich hier voort. Het is een vrij onopvallende soort die slechts in klein aantal aanwezig is en als imago overwintert.

Sprinkhanen

Leuk was het terugvinden van een kleine populatie van Schavertje. De laatst bekende vermelding van deze soort in het veen was uit 2008. Hun leefgebied is in een voormalig geplagd perceel dat nu kort gehouden wordt door begrazing.

Het karakteristieke tikken van de Moerassprinkhaan is op veel plekken in het veen te horen. Ooit was het in Nederland een soort van de rode lijst, maar de Moerassprinkhaan heeft geprofiteerd van natuurontwikkeling, verruiging en klimaat. Ook de Heidesabelsprinkhaan heeft nog altijd een gezonde populatie, vaak op plekken samen met Heideblauwtje.

Door de toenemende verruiging zijn de graslanden en struwelen wel een bolwerk geworden van de Greppelsprinkhaan.

Vlinders

Van de eens zo grote populatie van Heideblauwtje (>10000) in het veen is nog maar een klein deel over. Door verdroging en stikstofneerslag worden de geschikte delen met Dopheide steeds schaarser. Ook het jaarlijks maaien van de vroegere spoorbaantjes gebeurt al lang niet meer. Liep je daar toen eind juni dan dartelden er altijd zeer vele Heideblauwtjes om je heen. Een waar feest!

Voor de Bruine vuurvlieder is het nu echter geen feest. Nog slechts in heel klein aantal aanwezig want het natuurdoeltype kruidenrijk grasland is tegenwoordig niet meer zo gevarieerd en kruidenrijk. De graslanden herbergen ook nog wel Bruine zandoogjes maar de hoge aantallen uit het verleden worden niet meer gezien. Het Groentje deelt in de malaise en leidt de laatste jaren in het veen een kwijnend bestaan. Ook geen wonder als keer op keer alle opslag van Vuilboom (Sporkehout) verwijderd wordt. Dit is in het veen immers een zeer belangrijke waard- en nectarplant voor deze vlinder.

Ontwikkelingen in de natuur blijven soms verbazen. Wie had gedacht dat het zien van een Grote vos in het veen dit jaar kansrijker was dan het zien van een Kleine vos?

Niet alles verandert, zo lijken de populaties van Oranje zandoogje, Hooibeestje, Groot dikkopje en Zwartspruitdikkopje redelijk stabiel. De Koninginnenpage wordt als zuidelijke zwerver steeds vaker gezien.

Kleine beestjes en beheer

In de hoogveendelen van het reservaat lijkt het beheer te zijn omgeslagen van het ene uiterste van een aantal jaren geleden, namelijk niets doen, naar tegenwoordig het andere uiterste, bos kappen en alle struweel en opslag verwijderen. Helaas ook dit najaar waar zonder overleg het grootste deel van de braamstruwelen aan de oostkant van het gebied is weggefreed. Ook op bekende broedlocaties van de Grauwe Klauwier. Het verwijderen van zulke braamstruwelen helpt op geen enkele manier het hoogveenherstel en het tast de bestaande natuurwaarden sterk aan.

Enige mate van opslag en struweel is belangrijk voor variatie in het gebied en de biodiversiteit. Er ontstaan windluwe plekken die belangrijk zijn voor vlinders en libellen (en andere fauna). Ze kunnen hier jagen, foerageren, rusten, opwarmen, rijpen en schuilen voor extreem weer (hitte, regen, storm). Ook hoogveenbos, wilgenstruweel, braamstruweel, vuilboom en door opslag beschutte veenputten behoren immers tot het natuurlijke hoogveenlandschap.

De beheerder wordt aangeraden de komende jaren alleen noodzakelijk onderhoud te plegen op de hoofddammen en op locaties van de nieuwe dammen en voor de rest terughoudend te zijn en zeker braamstruweel en vuilboomopslag te laten staan.

De graslanden aan de oostkant en de westkant verliezen langzaam hun kruidenrijkdom en dit heeft zijn weerslag in lagere aantallen graslandvlinders.

Mogelijk dat kleinschalig plaggen in combinatie met gefaseerd maaien en evt. bekalken kan helpen? Belangrijk is voldoende variatie in de graslanden en ook behoud van struwelen voor Grauwe klauwier.

Kleine beestjes en herstelmaatregelen

Een aantal bijzondere hoogveen bewoners zoals Hoogveenglanslibel, Veenbesblauwtje, Veenbesparelmoervlinder en Veenhooibeestje komen al langere tijd niet meer in het gebied voor. Deze specialisten zijn vooral gebonden aan de overgangszone (laggzone) tussen hoogveen (voedselarm) en de hogere omgeving (mineraalrijk). In het Natura 2000 beheerplan van de Engbertsdijkswen is het herstel van deze zone dan ook opgenomen als een belangrijke kerndoelstelling waar grote waarde aan wordt gehecht. Met de grote herstelmaatregelen die nog gaan komen (dammenproject, bufferzone aan de oostkant) ligt er volgens deskundigen een goede kans op de vorming van zo'n overgangszone aan de oostkant.

De harde realiteit is echter dat deze kerndoelstelling voorlopig succesvol is getorpedeerd door de (intensieve) landbouwlobby. In de huidige plannen blijft een groot deel van de bufferzone agrarisch (ook deels waar de laggzone zou kunnen vormen) en hier mogen agrariërs ook gewoon doorgaan met het gebruik van kunstmest, drijfmest, insecticiden en andere bestrijdingsmiddelen. Je zou mogen verwachten dat in zo'n bufferzone alleen biologische landbouw de norm kan zijn. Maar ja, volgens de huidige boerenwijsheid is schone lucht, schone grond en schoon water van ondergeschikt belang en van kleine beestjes heb je toch alleen maar last, dus weg ermee.

Naschrift

Zes joar op de riegoe ma'j 't laand inzeaien en oogsten inhalen. Mer 't zeuvende joar mo'j 't laand broak liggen loaten en 't met röst loaten, dan kont de aarmen onder owleu der van etten en wat dee nog stoan loat is veur de deers van 't veald. Met owwe wiengoardens en olievenbeume mo'j t zölfde doen.

Exodus 23:10-11 Uit de Biebel in de Twentse sproake.

Geel = geteld in dit jaar

Grijs = niet (overal) geteld in dit jaar

Verslagen Hazelhorst >	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	>Avimap																RL	Trend
	09	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24												
Can gans hybride																	1							1			?	
Canadese gans								1		1									1			1	3	1		1	T	
Brandgans	3	2	9	8	9	13	15	11	11	15	11	12	22	28	19	16	7	5	9	2		1	2	2	1	2	T	
Grauwe gans						3	5	4	3	10	28	28	34	73	65	65	50	41	66	38	36	37	56	66	72	60	T	
Soepgans																							3			A		
Knobbelzwaan					1																					T		
Nijlgans	4	3	5	4	4	4	3	6	4	4	3	3	3	6	5	2	4	2	1	1		2	2	3	1	T		
Bergeend	6	7	4	4	5	4	3	4	6	5	6	6	2	3	3	1	2	3				1				A		
Krakeend	1	1			1		1		2	1				2	1						1	5	8	6	6	14	T	
Soepeend																						1		1		A		
Wilde eend	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x									69	53	46	49	57	59	43	51	A	
Slobeend	x	x	x	x	15	17	12	15	13	16	6	13	17	21	18	13	17	6	6	7	6	11	12	8	11	26	KW	A
Zomertaling	12	11	11	5	9	1	5	4	1	2	6	1	3	3	1	3	6	2	2	3		2	2	1	1	4	BE	A
Wintertaling	x	x	x	x	103	x	x	x	80	82	70	65	55	65	75	96	72	46	29	44	45	41	32	41	36	35	KW	S
Tafeleend	2	2	1	2	2		3	2	2	3	5	9	4	3	8	4	6	2	3	3	1					A		
Witoogeend	1	1	1	1	1				1				1													?		
Kuifeend	x	x	x	x	55	x	x	x	x	41				40		32	19	18	10	11	11	14	13	16	15	T		
Brilduiker								1																		?		
Patrijs														1											2	KW	A	
Kwartel	1			4		1	2	1		5	1	1	9	3	4	2	2	1	2		6	2	11	7	7	4	T	
Fazant	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x									1	4	6	9	6	11	18	21	A	
Dodaars	12	10	6	19	22	20	18	19	26	30	34	26	23	20	23	37	30	20	25	31	18	9	12	11	14	13	T	
Roodhalsfuut											1																GE	T
Fuut		2	1	5	5	4	5	2	2	2	2		1		1	1	2	2	1	1	1	4	2	3	1	A		
Geoorde fuut	14	30	30	18	27	15	16	15	11	12	20	16	10	21	7	10	11	4	3	1	1	3	2		1	1	T	
Roerdomp																						1				T		
Wespendief					1														1	1		1				?		
Sperwer	?	?	?	?	1	1	?	?	?	1									1			1	1	2		1	S	
Havik	x	x	x	x	2	x	x	x	x	4	3	4	2	3	2	2	2	2	1	1	3	2	1	3	2	2	T	

Bruine kiekendief	1	1	2	1	1	1	1	1	1																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																									

Torenvalk	?	?	?	?	1	x	x	x	x	2																	KW	A																			
Boomvalk	?	?	?	?	1	?	?		1	1	1																	1	KW	A																	
Grauwe klauwier					2	1					2	1	3	1	1		1	4	7	6	8	4	1	2	9	5	9	14	17	BE	T																
Wielewaal	x	x	x	x	17	x	x	x	x	26	30	29	21	17	35	24	19	17	17	18	18	14	8	14	18	16				KW	A																
Kauw	x	x	x	x	3	x	?	?	?	1																				A																	
Raaf					1																														GE	T											
Zwarte mees																														1	A																
Kuifmees	?	?	?	?	1	?	?	?	?		1																	2				1	A														
Glanskop	?	?	?	?	1					1																	1	6	3	7	6	2	1	1				S									
Matkop	x	x	x	x	10	x	x	x	x	3	9	7	4	5	8	12	11	7	8	9	10	2			2	4				GE	A																
Boomleeuwerik	2	4	2	1	3					1	2	2																	1	1	1	1	5	9	9	12	8	9	T								
Veldleeuwerik					4	1	5	?	?	?	?	2																	5	5	6	2	1	1	2	9	14	26	67	62	GE	A					
Oeverzwaluw	182	76	60	14	30					7	4	3	1																				T														
Staartmees	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x											4	5	8	8	14	11	7	4	4	9	5	7	S													
Fluiter	?	?	?	?	2					1	1	2	1																	4	2	2	1	2				8	4	3	1	1	A				
Rietzanger																														1	1				1	1			1	1				T			
Kleine karekiet	x	?	?	x	4					1	2																	2	2	1	1				1	1	1	1	1	2	2	3	3	S			
Bosrietzanger	?	?	?	?	1	?	?	?		1	3	3	5	3			7	5	5	4	6	3	5	4			3	2	8	A																	
Spotvogel	?	?	?	?	5	1					3	5	6	4	6	9	6	6	7	14	17	15	16	18	7	6	2	3	6	GE	A																
Sprinkhaanzanger	5	1	4	4	8	6	1	8	4	16	10	7	1	8	14	7	10	18	9	3	3	2	2			3	6				T																
Braamsluiper	?	?	?	?	1	?	?		1	?	1														3	6	2	6	2	2	5	5				S											
Grasmus	x	x	x	x	144	x	x	x	x	122											204					192					134	103				T											
Vuurgoudhaantje																																														1	T
Goudhaantje	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?																											1	1	1				T				
Boomklever	?	?	?	?									1																	1	1	1	1				1	1	2	T							
Boomkruiper	x	x	x	x	3	x	x	x	x	6											21	23	31	15	16	21	20	21	25	17	21	27				T											
Spreeuw																																								1	1				A		
Grote lijster	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	8														11	8	8	3	6	8	9	7	KW	A													
Grauwe vliegenvanger	?	?	?	?	1	?	?	?		1	3	2	1	1	3	1	3	2	4	5	3	4	2	4	6	7				GE	A																
Blauwborst	44	42	25	48	52	67	48	44	53	52	66	74	77	98	78	93	96	93	82	71	57	85	85	97	106	134				T																	
Nachtegaal																																														1	T
Bonte vliegenvanger	?	?	?	?	3	x	x	x	x	6											18					12	17	13	6	8	12	17	14				T										
Gekraagde roodstaart	x	x	x	x	11	x	x	x	x	11											36	34	32	23	23	21	15	21	27	26	38	30				T											
Paapje	2	1	2	1	1					1	1	1	2	2			2				2	1	4	2	1	1				6	BE	A															

Roodborsttapuit	32	35	40	34	55	61	47	54	58	63	90	95	104	104	95	107	108	93	74	66	68	77	68	72	71	89	T	
Tapuit	1	1													1												BE	A
Gele kwikstaart	1				1			1		1	1	4	3	2	7	8	3	4	1	1	4	15	15	7	32	11	GE	S
Grote gele kwikstaart										1																	F	
Witte kwikstaart	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x					3				2		4	3	7	5	1	2	A	
Graspieper	x	x	x	x	53	x	x	16	13	10	11	15	20	20	23	17	27	20	25	16	20	37	38	46	36	36	S	
Boompieper	x	x	x	x	156	x	x	x	x	176					206					125					165	142	T	
Appelvink	x	x	x	x	6	x	x	x	x	7	3	9	2	3	7	11	7	6	14	11	11	8	5	8	7	8	T	
Goudvink	?	?	?	?	3	?	?	?	?						3	1	4	4	5	2	1			1			T	
Groenling	?	?	?	?	2	?	?	?	?	1					1				1	4		1			1		T	
Kneu	x	x	x	x	23	x	x	44	54	47	53	55	43	47	58	61	60	61	37	31	33	30	30	28	39	43	GE	A
Putter																1				3	3	2	2		3	6	T	
Geelgors	x	x	x	x	119	x	x	x	x	75					59	66	53	50	44	54	54	48	47	39	51	56	T	
Rietgors	x	x	x	x	276	x	x	x	x	167					181					154					179	153	T	

Nooit geteld worden:

Houtduif

Gaai

Zwarte kraai

Pimpelmees

Koolmees

Zwartkop

Tuinfluit

Winterkoning

Fitis

Tjiftjaf

Roodborst

Merel

Zanglijster

Heggenmus

Rode Lijst: EB Ernstig bedreigd
BE Bedreigd
KW Kwetsbaar
GE Gevoelig

Landelijke trend: T Toename
S Stabiel
F Fluctuerend
A Afname